

Изденүүчү Абдухамидова Батмахан Абдуакимовнанын "Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери" деген темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган докторлук диссертациялык ишине

РАСМИЙ ОППОНЕНТТИН ПИКИРИ

Изилдөө үчүн тандалып алынган теманын актуалдуулугу.

Өлкөбүздө демократиялык коом орногондон баштап, күтүлбөгөн саясий-экономикалык, социалдык-маданий кырдаалга туш келди: натыйжада рыноктук мамилелер, IT технологиялары адамдардын аң-сезимин башка нукка буруп, инсандын моралдык-руханий баалуулуктарга умтулган кызыгуулары материалдык-мүлктүк кызыгуулар менен алмашып, адептик-ыймандык баалуулуктар деградацияланып, интернеттин жалпы ааламга таралышы менен көркөм адабий чыгармага болгон кызыгууну төмөндөттү. Өзгөчө акыркы жылдардагы социологиялык, психологиялык изилдөөлөр көрсөткөндөй азыркы окуучулардын окурмандык кызыгуулары детектив, фэнтези, мотивациялык китептерге ооп, көркөм адабиятты, анын ичинен классикалык адабиятты окуу дээрлик артка сүрүлдү. Мындай кырдаалдын коомубузда өкүм сүрүшү жаңы муунубуздун адептик руханий сапаттарынын, эстетикалык табитинин өсүшүнө, практикалык ишмердүүлүгүнүн активдүүлүгүнө, тескери таасирин тийгизүүдө. Мультимедиялык компьютерлештирүү, виртуалдык дүйнө күн өткөн сайын балдардын китеп окуу маданиятын солгундаткандыктын натыйжасында мектеп окуучуларынын бири бири менен гана эмес, айланасындагы адамдар жана жаратылыш менен байланышыазайып, сабаттуулугу төмөндөп, монитордон көзүн албаган муун пайда болду. Мындай жагдайдан чыгуу үчүн билим берүүнүн маданий өнүгүүгө, окурманды тарбиялоого багытталган моделдик стратегиясын заманбап талаптарга ылайыктап иштеп чыгуу менен баланы кайрадан китептер дүйнөсүнө тартуунун мүмкүнчүлүгүн жаратуу зарылдыгы туулууда. Мындай кырдаалда кыргыз адабиятын окутуунун методикасы илими методологиялык таяныч катары орус тилин жана адабиятын окутуу тармагына өзгөчө басым коюп келгендиги баарыбызга маалым.

И. АРАБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ им. И. АРАБАЕВА
№ 172 "14" 04 2025 г.

XIX кылымда жана XX кылымдын II жарымында орус методисттери жана практик мугалимдери В.И.Водовозов [1958], М.И.Рыбникова [1985] ж.б. орус адабияты менен тилин окутуу боюнча балдардын китеп окуу маданиятын, окурмандык ишмердүүлүк теориясын сунуш кылышкан.

А, XX кылымдын II жарымында жана XXI кылымда В.В.Голубков [1962], О.В.Джежелей [1994; 1997], Л.Ф.Климанова [2000], М.Г.Качурин [1988], Н.Н.Светловская [1977; 1980; 1991], Е.В.Карсалова [1991], С.И.Колодезникова [2007], С.М.Костомина [2006], Л.Я.Кузьмина [2000], М.Пиримова [1981] ж.б. методист-окумуштуулар тарабынан андан ары өнүктүрүлгөн. Окурмандык ишмердүүлүктүн адам тагдырындагы орчундуу орду тууралуу Я.А.Коменский [1612-1656; 1982], К.Д.Ушинский [1861; 1864], Л.Н.Толстой [1998], А.С.Макаренко [1937], В.А.Сухомлинский [1981], Ш.А.Амонашвили [1983; 1986] ж.б. с. классик педагогдордун эмгектеринде жана алардын практикалык иш-аракеттеринде кеңири чагылдырылган. XX кылымдын соңунда жана XXI кылымдын башында бул проблема боюнча Кыргыз Республикасында Г.У.Соронкулов [1989], Казакстан Республикасында К.Г.Нурахметова [1986], Т.М.Кунекова [1917], Өзбекстан Республикасында М.П.Бабаханова [1987] ж.б. изденүүчүлөр кандидаттык диссертацияларын коргошкон. Кыргыз адабиятын окутуу боюнча методисттердин (Б.Алымов [1981], Б.Акматов [2016], К.Акматов [2018], С.Байгазиев [2004; 2005; 2006], С.Т.Батаканова [2010], К.Иманалиев [1973; 2976], Н.Ишекеев [1994], С.Момуналиев [2014], А.Ж.Муратов [2009; 2013], С.К.Рысбаевдин [2006; 2015;] ж.б.) эмгектеринде түздөн-түз болбосо да, ар кандай проблемалардын алкагында окурмандык ишмердүүлүк тууралуу ойлор айтылган. Адабий окуу сабагында адабий чыгармаларды окутуу процесси С.К.Рысбаевдин «Кыргыз башталгыч мектептеринде адабиятты окутууну этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү (улуттук балдар фольклорунун материалдарына таянуу менен)» [2006], С.С.Сакиеванын «Башталгыч мектепте адабий окууга үйрөтүүнүн педагогикалык негиздери» [2013], А.Т.Саттарованын «Балдар ырларын мектепте окутуунун технологиялык негиздери» [2019] деп аталган доктордук, А.Токтомаматовдун «Кыргыз башталгыч класстары үчүн адабий окуу китептеринин дидактикалык негиздери» [1995], К.Б.Миңбаеванын «Азыркы кыргыз балдар акындарынын чыгармаларындагы педагогикалык идеялар жана аларды окуп-үйрөнүүнүн жолдору» [2016] сыяктуу кандидаттык диссертацияларда жалпысынан каралган.

Бирок бул эмгектерде адабий окуу сабагын окутуу процессинде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүк проблемасы, аны өнүктүрүүнүн

методикалык системасы атайын диссертациялык багытта изилденген эмес. Ошондуктан, адабий окуу сабагын окутуу багытында жогорудагыдай айрым эмгектер жазылгандыгына карабастан, мына ушул процессте окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруу боюнча теманы ар тараптан ырааттуу жана докторлук диссертация формасында иштеп чыгуу жагы актуалдуу болуу менен изденүүчү изилдөө темасын “**Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери**” деп тандап алууга негиз болгон.

Изилдөөнүн жаңылыгы төмөнкүлөр менен аныкталат:

- Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун ыкмалары, жолдору, каражаттары тексттаануу, педагогика, психология, лингвистика илимдеринин заманбап жетишкендиктерине негизделип кыргыз педагогикасында алгачкы жолу иштелип чыгылгандыгы.
- Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгү проблемасынын табияты изилденип, аталган проблеманын изилдениш тарыхы такталгандыгы.
- Башталгыч класстардын окуу программаларында, окуу китептеринде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүк проблемасы берилип, көрсөтүлгөндүгү.
- Окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгү боюнча методисттердин, мугалимдердин тажрыйбалары анализденгендиги.
- Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун методикасы педагогикалык тажрыйбадан өткөрүлүп, натыйжалуу деп эсептелген жолдор жана ыкмалар практикага сунушталгандыгы.

Изилдөөнүн максаты – башталгыч класстардын адабий окуу сабагында көркөм чыгармаларды окутуу процессинде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун методикасынын теориялык жана практикалык маселелери боюнча сунуштарды иштеп чыгуу, алардын натыйжалуулугун тажрыйба аркылуу текшерүү менен практикага сунуш кылуу болгон.

Изилдөөнүн максатына жетүү үчүн төмөнкү милдеттер коюлган:

1. Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун тарыхын жана азыркы абалын, ааламдашуу доорундагы функцияларын аныктоо.

2. Тема боюнча философиялык, педагогикалык, психологиялык эмгектерди методологиялык база катары пайдалануу.

3. Теориялык-методологиялык изилдөөлөрдүн концепциясына ылайык «окуу», «окурмандык ишмердүүлүк» түшүнүгүнө толукталган аныктама берүү.

4. «Адабий окуу» предметинде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандырып окутуунун талаптарын, педагогикалык шарттарын, принциптерин, методдорун, формаларын жана каражаттарын аныктоо.

5. Окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун методикасын иштеп чыгып, алардын оптималдуу варианттарын мектеп практикасына сунуштоо.

6. Сунушталган методикалык ыкмалардын, жолдордун, каражаттардын эффективдүүлүгүн педагогикалык тажрыйба аркылуу текшерүү.

Диссертациянын биринчи бапы «Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруу проблемасынын теориялык-методологиялык негиздери» деп аталып, анда темага байланыштуу жалпы теориялык, тарыхый-библиографиялык, методологиялык маселелер изилденген. Анын биринчи *«Азыркы учурдагы адабий окуу сабагынын жана анда окурманды тарбиялоо проблемасынын максаты, милдеттери жана ааламдашуу доорундагы функциялары»* деп аталган параграфында азыркы доордун өзгөчөлүктөрү, ааламдашуунун социалдык турмушка жана адамдардын руханий дүйнөсүнө тийгизген таасири, учурдагы кыргыз коомчулугундагы, анын ичинде мектеп окуучуларынын арасында китеп окууга кызыкчылыктын басаңдап, анын натыйжасында окуучулардын арасында кылмышкерлер, руханий-моралдык деградацияга учурган жаштардын көбөйгөндүгү белгиленип, ошол себептен башталгыч класстарда окутулуп жаткан адабий окуу предметинин башкы максаты – окуучуларды китеп окууга кызыктыруу, балдардын окурмандык маданиятын калыптандыруу болуп санала тургандыгы белгиленет. Бул процесске таасир көрсөтүүнүн бирден-бир эффективдүү жолу – адабий чыгармаларды көп окуу, ар кандай чыгармага так, туура баа бере алган эстетикалык табити калыптанып бара жаткан окурманды тарбиялоо болуп санала тургандыгы көрсөтүлөт. *«Окуу», «окурмандык ишмердүүлүк» түшүнүгүнүн теориялык концепциялары»* аттуу 2-параграфта “окуу”

жана “окурмандык ишмердүүлүк” деген эмне? деген суроолордун тегерегинде ой жүгүртүлүп, аларга аныктамалар берилет. *Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруу проблемасынын изилдениш тарыхына обзор*» аттуу 3-параграф тарыхый-аналитикалык планда жазылган.

Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруу проблемасын изилдөөнүн методологиялык негиздери» деген 4-параграф изилдөөнүн методологиялык таянычтарын анализдөөгө арналып, анда Адабий окуу курсунда окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн өркүндөтүү боюнча философия, психология, адабият таануу, педагогика, орус жана кыргыз адабиятын окутуунун методикасы багытындагы изилдөөлөр методологиялык таяныч катары пайдаланылып, изилдөөнүн илимий-теориялык базасынын терең болушуна шарт түзгөн.

Диссертациянын экинчи бапы “Диссертациянын материалдары жана методдору» деп аталат да, анын *«Илимий изилдөөнүн материалдары»* деген 1-параграфында изилдөөнүн материалдары катары КРдин Жогорку Кеңеши тарабынан кабыл алынган Билим берүү мыйзамы, Билим берүүнүн мамлекеттик стандарты жана ошол стандарттын негизинде түзүлгөн предметтик стандарттар, окуу программалары менен II-IV класстардын «Адабий окуу» китептеринде сунушталган көркөм чыгармалар көрсөтүлөт. Ошондой эле методикалык колдонмолор, мугалимдердин бул багыттагы тажрыйбалары, окуучулардын жазуу жумуштары да материалдар катары алынат. 2-параграф *«Илимий изилдөөнүн методдору»* деп аталып, анда изилдөөдө коюлган максаттарга жетүү үчүн зарыл болгон теориялык методдордун колдонулуш максаты-милдети, мааниси тууралуу баяндалат. Пайдаланган методдорду жалпысынан экиге: биринчиси, теориялык-практикалык методдор; экинчиси, педагогикалык-эксперименттик методдор болуп, бөлүп карайт.

Теориялык методдордон: китепканалык формулярларды үйрөнүү методу; окурмандык биографияларды анализдөө жана жалпылоо методу; окурмандык күндөлүктөрдү талдоо методу колдонулса, практикалык тажрыйбаларды талдоодо, жалпылаштыруу методу аркылуу мугалимдердин ишмердүүлүктөрү изилдөөдө кандайча пайдаланылгандыгы көрсөтүлүп берилет. *«Изилдөөнүн тажрыйбалык (эксперименталдык) методдору» аттуу параграфында* адабий окуу сабагында чыгармаларды окутуу аркылуу окуучулардын

окурмандык кызыгууларын өнүктүрүүнүн методикасы тажрыйбада сыналгандыгы берилген.

Жогорудагы изилдөө иштеринин бардыгына тажрыйбалык база катары: Баткен областынын Лейлек районундагы Б.Набиев жана М.Баатов атындагы орто мектептер; Ош шаарынын Курманжан датка атындагы №31 орто мектеби жана “Жетиген” мектеп лицейи; Бишкек шаарындагы №89 жалпы орто билим берүү мектеби, Чүй областынын Аламүдүн районундагы Б.Бейшеналиева атындагы жана Пригород жалпы билим берүү орто мектептери алынып, тажрыйба 2015-2021-жылдарда үч этапта жүргүзүлгөн.

Диссертациянын үчүнчү бапы **«Текстти окуп-түшүнүү процессинде окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн мотивациялоо»** деп аталып, андагы **«Аң-сезимдүү жана шар окуу методу–окуучунун окурмандык ишмердүүлүгүн мотивациялоонун алгачкы ачкычы»** деген 1-параграфында окуу – мектеп окуучусунун башкы ишмердүүлүгү, мугалим менен окуучунун чыгармачылык байланышы катары каралат. Экинчи параграф **«Адабий окуу предметинде окуучулардын окуу-таануу ишмердүүлүктөрүнүн баскычтары»** деп аталып, анда окуучулардын окуу-таануу ишмердүүлүктөрүнүн 6 баскычы көрсөтүлүп, ал баскычтардан өткөн окуучу алардын үлгүсүнө окшотуп көркөм чыгарма жазууга жетише тургандыгын 3-класста Т.Касымбековдун «Туулган жер» аңгемесин окутууну мисал катары көрсөтөт. башкача айтканда, билим баскычынан улам өйдөлөп отуруп, чыгармачылык менен иштөө баскычына көтөрүлүү процесси көрсөтүлөт. **«Жомокторду окуп-үйрөтүү аркылуу кенже мектеп жашындагы балдардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруу»** деген үчүнчү параграф башталгыч класстарда жомокторду окутуу процессинде окуучуларды окурман катары тарбиялоо проблемасы программада берилген жомоктор аркылуу ар кандай технологияларды колдонуу менен талданылат. **«Башталгыч класстардын окуучуларынын сөз байлыгын өстүрүү аркылуу алардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруу»** аттуу 4-параграф адабий окуу предметинде кенже мектеп окуучусунун адабий билимин өркүндөтүү, окурмандык ишмердүүлүгүн активдүү фазага багыттоо – алардын эне тилинде кебин өстүрүү, сөздүк корун көбөйтүү ар кандай интерактивдүү стратегияларды пайдаланылып окутуу менен байланыштырылып каралат

Диссертациянын төртүнчү 4- бабында жана андагы 13 параграфта изилдөөнүн үстүндө иштөөнүн этаптары, анын натыйжалары жана

статистикалык маалыматтар камтылган. Ар бир бап жыйынтыкталып, андан корутунду чыгарылып, изилдөөнүн соңу жалпы жыйынтык жана сунуштар менен тыянакталган.

Алынган жыйынтыктардын практикалык баалуулугу.

Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун методикасы боюнча диссертанттын сунуштары мугалимдердин кесиптик компетенттүүлүктөрүн жогорулатууга, балдар жазуучуларынын чыгармачылыгын өркүндөтүүгө таасирин тийгизет жана окуу программаларын, окуу китептерин, методикалык колдонмолорду жакшыртууда, жогорку жана орто окуу жайларында курстук, дипломдук, магистрдик иштерди жаздырууда көмөк көрсөтөт.

Изденүүчү Абдухамидова Батмахан Абдуакимовнанын **”Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери”** деген темадагы диссертациялык ишиндеги илимий жоболор менен жыйынтыктардын жана практикалык сунуштардын негизделүү деңгээли жогору болуу менен билим берүү системасында эмгектенген жалпы кызматкерлер окутуу процессинде билим сапатын жогорулатуу үчүн пайдаланууга болот.

Изилдөөнүн негизги мазмуну 53 эмгекте чагылдырылгандыгы, башкача айтканда:

Үч - Окуу-ченемдик документтерде, 6(алты) – Окуу китептеринде, 4-окуу хрестоматиясында, 13.(он үч) — Методикалык колдонмолор жана жумушчу дептерлерлеринде, 27 (жыйырма жети) – илимий макалаларында.

Албетте, ар кандай иште мүчүлүштүктөр болоору законченемдүү көрүнүш, андыктан менин баамымда алар төмөнкүлөр:

1) айтылган ойду кайталоолорго жол берилген, мисалы, “компетенттүүлүк”, “окурмандык” менимче, көп колдонулган; 2) баптардагы параграфтардын көлөмдөрү да ар түрдүү, алсак, 2-бап башка баптарга салыштырмалуу– көлөмү кыска; 3) орфографиялык, пунктуациялык жана стилистикалык айрым каталарга жол берилген.

Жогорудагы кемчиликтер жана сунуштар диссертациянын жалпы деңгээлине таасирин тийгизбегендиктен, биздин пикирлер сунуш катары айтылды.

Жалпысынан, Абдухамидова Батмахан Абдуакимовнанын "Адабий окуу сабагында окуучулардын окурмандык ишмердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-методикалык негиздери" деген темадагы 13.00.02 - окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча диссертациялык иши жана анын авторефераты Кыргыз Республикасынын Улуттук аттестациялоо комиссиясынын «Окумуштуулук даражаларды ыйгаруу тартиби жөнүндөгү жобосунун» талаптарына ылайык толук иштелип чыккан эмгек болуп саналат. Изилдөөнүн автору Абдухамидова Батмахан Абдуакимовна аталган адистик боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Расмий оппонент:

Укеева Бүшарипа Кожояровна

Педагогика илимдеринин доктору, профессор

Педагогика илимдеринин доктору,
профессор. Б. К. Укееванын кал тамгасын
тастыктайм:

Окумуштуу катчы
Дж. Ж. Асанбеков

